

1.11.2005

2601/5/05

Ratkaisija: Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Ulla-Maija Lindström

LAUSUNTO EDUSTUKSELLINEN DEMOKRATIA, KANSANVALTA 2007 – TOIMIKUNNAN MIETINNÖSTÄ

Oikeusministeriö on pyytänyt lausuntoa Kansanvalta 2007 –toimikunnan mietinnöstä "Edustuksellinen demokratia" (KM 2005:1). Toimikunta on mietinnön 2. jaksossa tarkastellut puolueissa ja niiden toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia ja tehnyt ehdotuksia puolueiden toiminnan kehittämiseksi. Mietinnön 3. jaksossa on käsitelty vaaleja koskevia kysymyksiä, 4. jaksossa on pohdittu kunnallisten luottamushenkilöiden toimintamahdollisuuksien parantamista sekä 5. jaksossa edustuksellista demokratiaa ja kansalaisten suoraa osallistumista.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnan näkökulmasta toimikunnan käsittelemistä aiheista keskeisin on vaaleja ja vaalijärjestelmää käsittelevä mietinnön 3. jakso.

Jakson 3.1 luvussa käsitellään äänestysaktiivisuutta ja sen alaotsakkeessa 3.1.2.3. pohditaan äänestämisen pakollisuuden ja vapaaehtoisuuden vaikutusta äänestysaktiivisuuteen lähinnä kansainvälisen vertailun pohjalta. Toimikunta ehdottaa, että perustuslakia seuraavan kerran uudistettaessa siihen voitaisiin harkita lisäystä, jonka mukaan äänestäminen yleisissä vaaleissa ja kansanäänestyksissä olisi kansalaisvelvollisuus. Toimikunnan mukaan säännös olisi julistuksenomainen eikä siihen sisältyisi rikosoikeudellista vastuuta eikä sen noudattamista myöskään valvottaisi millään lailla. Toimikunta ei kannata sanktioitua äänestysvelvoitteen käyttöön ottoa.

Näiden kannanottojen johdosta totean seuraavan. Perustuslain 14 §:ssä säädetty vaali- ja osallistumisoikeus kuuluu erityisten perusoikeuksien ryhmään, jolla taataan yhteiskunnan jäsenille mahdollisuus osallistua yhteisiä asioita koskevaan kansanvaltaiseen päätöksentekoon ja mielipiteenmuodostukseen. Käsitelmäni mukaan vaali- ja osallistumisoikeuden luonteeseen puuttumien edellyttää sekä itse perusoikeuden että kansanvaltaisen päätöksentekojärjestelmän laajaa arviointia ja punnintaa. Mietinnössä on pohdittu niin sanktioitua äänestysvelvoitetta kuin perustuslakiin ehdotettua lisäystä lähinnä vain äänestysaktiivisuuden kannalta. Pidän toimikunnan näkökulmaa asiassa liian suppeana enkä näe sen pohjalta perusteita sanktioitulle äänestysvelvoitteelle enkä toimikunnan esittämälle julistuksenomaiselle lisäykselle.

Alaotsakkeessa 3.2.2. käsitellään vaalijärjestelmän oikeudenmukaisuutta ja selkeyttä. Toimikunta on tuonut mietinnössä esiin pienissä vaalipiireissä erityisen korkeaksi nousevan piilevän äänikynnyksen, jonka johdosta pienillä tai keskisuurilla puolueilla ei ole mahdollisuuksia saada näissä vaalipiireissä edustajapaikkaa ilman onnistunutta vaaliliittoa. Puolueiden ja eri ryhmien yhdenvertaisen kohtelun kannalta pidän tärkeänä toimikunnan ehdotusta, että

oikeusministeriö asettaa työryhmän selvittämään mahdollisuuksia parantaa poliittisen suhteellisuuden toteutumista erikokoisissa vaalipiireissä.

Vaalien teknisiä järjestelyjä pohditaan mietinnön luvussa 3.3. Äänestysaikoja ja -paikkoja koskevilla ratkaisulla on tärkeä merkitys äänioikeutettujen yhdenvertaiselle mahdollisuudelle käyttää äänioikeuttaan vaaleissa. Tätä näkökulmaa painottaen muistutan siitä, että myös liikuntarajoitteisten tai muiden vammaisten henkilöiden osallistumisoikeus vaaleihin tulee turvata heitä palvelevilla teknisillä järjestelyillä. Muilta osin pidän toimikunnan ehdotuksia kannatettavina. Äänestyspaikkoja valittaessa tulee käsitykseni mukaan kuitenkin erityisesti korostaa sitä, että äänestyksen toimittaminen kauppakeskuksissa tai muissa vastaavissa paikoissa ei saa vaarantaa järjestystä äänestyspaikassa. Kuten toimikunta on todennut, vaalit tulee näissäkin äänestyspaikoissa toimittaa siten, että äänestäjien vaalivapaus ja vaalisalaisuus turvataan. Näiden perusoikeuksien toteuttamisen ja turvaamisen kannalta yhdyntö toimikunnan alaotsakkeessa 3.3.3 esittämään käsitykseen, jonka mukaan tällä hetkellä meillä ei ole tarvetta eikä edellytyksiä siirtyä äänestyspaikasta riippumattomaan äänestämiseen eli etä-äänestämiseen kotimaassa. Käsitykseni mukaan kuitenkin erityisesti nuorten äänestäjien äänestysaktiivisuuden kohottamiseksi vaihtoehtoa on syytä tutkia ja kehittää. Pidän tärkeänä, että ulkosuomalaisten äänestäjien äänestämismahdollisuudet ja äänioikeuden toteutuminen selvitetään toimikunnan viitoittamalla tavalla.

Alaotsakkeessa 3.3.4 käsiteltyyn oikeusministeriön uVAT-hankkeeseen eli äänestyspaikalla tapahtuvaan sähköiseen äänestämiseen suhtaudun toimikunnan tavoin myönteisesti. Korostan kuitenkin kuten toimikunta sitä, että äänestäjälle tulee aina sähköisen äänestämisen ohella tarjota mahdollisuus äänestää äänestyslipukkeella nykyiseen tapaan.

Toimikunnan kannanotot ja esitykset poliittisten puolueiden toiminnan kehittämisestä, kunnallisten luottamushenkilöiden toimintaedellytysten parantamisesta ja edustuksellisen ja kansalaisten suoran osallistumisen kehittämisestä ovat tärkeitä. Ne kuuluvat nähdäkseni kuitenkin ensisijaisesti yhteiskuntapoliittisen keskustelun ja valmistelun piiriin.